

Земельне право; аграрне право; екологічне право;
природоресурсне право

УДК 351.777:504.06

Семенець Роман Юрійович

аспірант юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Семенець Роман Юрьевич

аспирант юридического факультета

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Semenets Roman

Postgraduate of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ І УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В
КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЄС
ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ И УПРАВЛЕНИЕ ОТХОДАМИ
В КОНТЕКСТЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ И ЕС
WASTE MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL
POLICY OF UKRAINE AND THE EU**

***Анотація.** Дана стаття присвячена аналізу правового регулювання управління поводженням з відходами на основі розвитку функцій екологічного менеджменту. Поводження з відходами є однією з найвагоміших проблем, що становлять загрозу та порушують безпеку не тільки в рамках ЄС, а й усієї планети. Належне правове регулювання відносин у цій сфері дасть можливість визначити шляхи вирішення цієї проблеми, що є одним із пріоритетів європейської екологічної політики. Пріоритетність співробітництва України і ЄС у екологічній сфері щодо питання поводження з відходами впливає з Угоди про асоціацію між*

Україною та Європейським Союзом 2014 р. та має важливе значення для підвищення ефективності адаптації, інтеграційного процесу у сфері охорони довкілля в цілому. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних основ та розробка практичних рекомендацій з удосконалення механізму правового регулювання управління відходами шляхом впровадження екологічного менеджменту.

Визначено особливості функціонування механізму правового регулювання поводження з відходами в системі управління природоохоронною діяльністю, сформульовано основні принципи оптимізації і критерії його ефективності.

Проаналізовано екологічну політику ЄС в контексті екологічного менеджменту щодо поводження з відходами із розробленням рекомендацій щодо інформаційного забезпечення процесу екологічного менеджменту в контексті поводження з відходами.

На основі здійсненого в статті аналізу було зроблено висновок, що наразі перспективи впровадження і розвитку системи екологічного менеджменту на українських підприємствах є недооціненими. Видається необхідним удосконалення державної системи екологічного менеджменту щодо поводження з відходами з урахуванням позитивного досвіду держав-членів ЄС.

Ключові слова: *екологічний менеджмент, відходи, операції поводження з відходами, засоби забезпечення екологічної безпеки при поводженні з відходами, екологічна політика ЄС.*

Анотація. *Данная статья посвящена анализу правового регулирования управления обращением с отходами на основе развития функций экологического менеджмента. Обращение с отходами является одной из наиболее значимых проблем, представляющих угрозу и нарушающих безопасность не только в рамках ЕС, но и всей планеты. Надлежащее*

правовое регулирование отношений в этой сфере даст возможность определить пути решения этой проблемы, что является одним из приоритетов европейской экологической политики. Приоритетность сотрудничества Украины и ЕС в экологической сфере по вопросу обращения с отходами следует из Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом 2014 года и имеет важное значение для повышения эффективности адаптации, интеграционного процесса в сфере охраны окружающей среды в целом. Целью исследования является обоснование теоретико-методических основ и разработка практических рекомендаций по совершенствованию механизма правового регулирования управления отходами путем внедрения экологического менеджмента.

Определены особенности функционирования механизма правового регулирования обращения с отходами в системе управления природоохранной деятельностью, сформулированы основные принципы оптимизации и критерии его эффективности.

Проанализирована экологическая политика ЕС в контексте экологического менеджмента по обращению с отходами с разработкой рекомендаций по информационному обеспечению процесса экологического менеджмента в контексте обращения с отходами.

На основе проведенного в статье анализа был сделан вывод, что в настоящее время перспективы внедрения и развития системы экологического менеджмента на украинских предприятиях являются недооцененными. Представляется необходимым совершенствование государственной системы экологического менеджмента по обращению с отходами с учетом положительного опыта государств-членов ЕС.

Ключевые слова: *экологический менеджмент, отходы, операции обращения с отходами, средства обеспечения экологической безопасности при обращении с отходами, экологическая политика ЕС.*

Summary. *This article focuses on the analysis of legal regulation of waste management based on the development of environmental management functions. Waste management is one of the most significant threats to security not only within the EU but across the globe. Proper legal regulation of relations in this area may identify ways of solving this problem, which is one of the priorities of European environmental policy. The priority of cooperation between Ukraine and the EU in the environmental field on waste management derives from the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2014 and is important for improving the efficiency of adaptation and the integration process in the field of environmental protection as a whole. The purpose of the study is to substantiate theoretical and methodological foundations and to develop practical recommendations for improving the mechanism of legal regulation of waste management through the implementation of environmental management.*

The peculiarities of functioning of the mechanism of legal regulation of waste management in the environmental management system are determined, the basic principles of optimization and criteria of its efficiency are formulated.

The EU environmental policy in the context of environmental management is analyzed, with the development of recommendations on information support for the environmental management process.

Based on the analysis done in the article, it was concluded that the prospects for implementation and development of the environmental management system at Ukrainian enterprises are underestimated. It seems necessary to improve the national environmental management system for waste management, taking into account the positive experience of EU Member States.

Key words: *environmental management, waste, waste management operations, means of ensuring environmental safety in waste management, EU environmental policy.*

Постановка проблеми. Серед глобальних проблем сучасності однією з найактуальніших, безумовно, є така екологічна проблема як поводження з відходами. Це свідчить про те, що з розвитком науково-технічного прогресу сфери діяльності людини розширюються, збільшується вплив результатів її діяльності на навколишнє природне середовище за рахунок оволодіння джерелами енергії, розвитком виробництва. Водночас помітно збільшуються й продовжують збільшуватися величезними темпами кінцеві продукти діяльності людини, тобто те, що людина відсортовує як «відходи», що, на жаль, спричиняє викидання в навколишнє природне середовище в істотній кількості газоподібних, рідких і твердих забруднювачів [1, с. 40].

Вбачається, що позитивне вирішення цієї проблеми залежить, насамперед, від впровадження дієвих механізмів правового регулювання екологічних правовідносин з окреслених питань, особливо щодо розроблення та реалізації заходів забезпечення екологічної безпеки при поводженні з відходами у межах такого інтеграційного об'єднання як Європейський Союз (далі – ЄС). У цьому контексті співробітництво України з ЄС у сфері поводження з відходами є завданням, що безпосередньо впливає з Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 р. (далі – Угода про асоціацію), після підписання якої інтеграційні процеси значно посилюються. Отже, для України, яка активно інтегрується в різноманітні сфери політик та діяльності ЄС, дослідження цієї проблематики є вкрай актуальним, враховуючи, що економічна ситуація у сфері поводження з відходами має всі ознаки критичної, а законодавство України наразі не в повній мірі відповідає європейським стандартам з цих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, які досліджували проблематику екологічного менеджменту і управління відходами в контексті екологічної політики як

України, так і ЄС, а також можливих варіантів запозичення та імплементації успішного європейського досвіду, можна виділити таких: Т.Л. Антонова [1], О.С. Білик [2], М.Г. Кравченко [8], М.М. Огородник [9], В.Ф. Семенов [12].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Комплексне дослідження правового регулювання екологічного менеджменту та управління відходами в ЄС та Україні дає можливість вирішити наступні задачі:

- розкриття особливостей функціонування механізму правового регулювання поводженням з відходами в системі управління природоохоронною діяльністю в ЄС та Україні, формулювання основних принципів оптимізації і критеріїв його ефективності;
- аналіз екологічної політики ЄС та України в контексті екологічного менеджменту щодо поводження з відходами;
- аргументування шляхів удосконалення державної системи екологічного менеджменту щодо поводження з відходами з урахуванням європейських стандартів і норм.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-правові, економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, сортуванням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє середовище та здоров'я людини в Україні визначено чинним законодавством. Водночас, варто зазначити, що проблема відходів в Україні вирізняється особливою масштабністю [10].

В цілому, система поводження з відходами в Україні характеризується наступними тенденціями: продовжується процес накопичення відходів як у промисловому, так і побутовому секторі, що негативно впливає на стан навколишнього природного середовища і здоров'я людей; належним чином не організовано знешкодження чи локалізація небезпечних відходів, які,

потрапляючи в навколишнє середовище, загрожують всьому живому; всезростаючою проблемою стає розміщення побутових відходів, що в багатьох випадках здійснюється без урахування можливих небезпечних наслідків; використання відходів як вторинної сировини значно нижче реальних можливостей через невідпрацьованість організаційно-економічних засад залучення їх у виробництво; низькою залишається дієвість організаційно-економічних інструментів, що зумовлює необхідність їх удосконалення [7].

Вбачається, що однією з причин такого стану є недостатній рівень правового забезпечення екологічної безпеки у сфері поводження з відходами, що вказує на необхідність постійної уваги цим питанням вчених-юристів та практиків. При цьому можна цілком погодитись з тим, що формування сучасної економічної системи, як в окремих країнах, так і на глобальному рівні, має виходити з перегляду пріоритетів у сфері природокористування, ресурсозбереження та вторинного ресурсокористування, а керівною ідеєю має бути розуміння взаємозв'язку між нарощуванням ресурсів і регулюванням відходів [10, с. 192].

Законодавство щодо поводження з відходами регулює суспільні відносини, що виникають з приводу утворення, збирання, заготівлі, сортування, перевезення, зберігання, перероблення, утилізації, видалення, знешкодження, захоронення відходів, а також управління, нагляду та контролю в цій галузі. Норми законодавства з питань поводження з відходами переважно зосереджені в Законі України «Про відходи». Згідно зі статтею 2 цього Закону, основні завдання законодавства про відходи полягають у визначенні основних принципів державної політики у сфері поводження з відходами, правовому регулюванні відносин щодо діяльності у цій сфері, визначенні основних умов, вимог і правил щодо екологічно безпечного поводження з відходами, а також системи заходів, пов'язаних з організаційно-економічним стимулюванням ресурсозбереження,

забезпеченні мінімального утворення відходів, розширення їх використання в господарській діяльності, запобіганні шкідливому впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини.

У рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС виділено окремо главу 6 «Навколишнє середовище», де йдеться про те, що сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища, й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. Угода про асоціацію (ст. 361) передбачає наступне: «Співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров'я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*, у таких сферах: ...е) управління відходами та ресурсами».

Проте, питання поводження з відходами Угода про асоціацію торкається лише частково. Виходячи із змісту ст. 363 Угоди про асоціацію, поступове наближення законодавства України до права та політики ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатка ХХХ до вказаної Угоди (далі – Додаток до Угоди), яким передбачено певні заходи у сфері управління відходами та ресурсами. У зазначеному Додатку до Угоди окрему увагу приділено питанню управління відходами. Очевидно те, що використана категорія «відходи» стосується всіх видів відходів, у тому числі і побутових. Варто звернути увагу на те, що у цьому Додатку чітко визначений перелік Директив ЄС, у відповідності із якими має бути адаптоване національне законодавство України у сфері управління відходами, та зокрема побутовими, та визначені конкретні напрямки та строки такої адаптації.

Отже, йдеться про адаптацію наступних директив: Директива №2008/98/ЄС про відходи; Директива № 1999/31/ЄС про захоронення

відходів зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) №1882/2003; Директива № 2006/21/ЄС про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до Директиви № 2004/35/ЄС.

Вбачається, що для ефективної адаптації національного законодавства до законодавства ЄС в екологічній сфері, слід насамперед звернути увагу на ті ідеї, які є актуальними для ЄС у сфері охорони навколишнього середовища в цілому та у сфері поводження з відходами зокрема. Так, на підставі аналізу тексту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а зокрема, ст.ст. 360 та 361 можна зробити висновок про актуальність наступних ідей та принципів в екологічній політиці ЄС: ідеї збереження, захисту та поліпшення якості навколишнього природного середовища; ідеї захисту здоров'я людини; ідеї розсудливого, раціонального та бережливого використання природних ресурсів; ідеї спільного вирішення регіональних та глобальних екологічних проблем тощо [11, с. 35–43].

В цілому, адаптація законодавства України до законодавства ЄС у сфері управління відходами передбачає:

- 1) підготовку планів щодо управління відходами згідно із п'ятиетапною ієрархією відходів та програм щодо попередження утворення відходів;
- 2) встановлення механізму повного покриття витрат згідно з принципом «забруднювач платить» та принципом розширеної відповідальності виробника;
- 3) встановлення дозвільної системи для установ та підприємств, що здійснюють операції з видалення чи утилізації відходів, з особливими зобов'язаннями щодо управління небезпечними відходами;
- 4) запровадження реєстру установ і підприємств, які здійснюють збір та транспортування відходів;
- 5) встановлення системи процедур подачі заяв та надання дозволів, а також щодо процедур прийняття відходів;

- б) встановлення процедур контролю та моніторингу під час функціонування та закриття полігонів, а також процедур подальшого догляду після закриття з метою забезпечення їх знешкодження;
- 7) впровадження планів очистки існуючих місць захоронення;
- 8) забезпечення необхідної обробки відповідних відходів перед їх захороненням, а зокрема направленням на полігони та сміттєховища тощо [8, с. 149–157].

При цьому, ватро звернути увагу на те, що існують і інші Директиви ЄС, які пов'язані із управлінням відходами, у тому числі і побутовими. Зокрема, мова йде про: Директиву № 2000/76/ЄС щодо спалювання відходів від 04 грудня 2000 р.; Директиву № 1999/31/ЄС щодо захоронення полігонів від 26 квітня 1999 р.; Директиву № 2004/12/ЄС про упаковку та відходи пакування від 20 грудня 1994 р. тощо. Очевидно те, що вимоги цих Директив ЄС також мають враховуватися в процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері управління відходами.

Відходи, які підлягають вторинній переробці (скло, полімери, папір та інші), повинні збиратися окремо та передаватися на утилізацію. Існуюча в Україні практика поводження з твердими побутовими відходами (далі – ТПВ) не забезпечує захист населення і навколишнього природного середовища від шкідливого їх впливу. І це є загальнодержавною проблемою. Площі забруднення твердими побутовими відходами щорічно зростають, але ж більше 40% їх складу – це цінні компоненти: пластик, поліетилен, папір, скло, метал, які вивозяться на сміттєзвалище без сортування та відбору. І якщо змішані відходи – це сміття, то роздільно зібрані відходи – це ресурси, тобто такий матеріал, з якого можна виробити нові корисні речі. Впровадження інноваційної моделі щодо сортування ТПВ дозволяє відправляти вторинну сировину на переробку, адже це найбільш ефективний метод утилізації відходів [5].

Зазначимо, що система екологічного менеджменту в Україні визначається, формується і регламентується Законом України «Про охорону навколишньої природного середовища» від 25.05.1991 р. (зі змінами і доповненнями). Як зауважується в юридичній літературі, сьогодні мотивація впровадження системи екоменеджменту за кордоном та в Україні значно відрізняється: для Заходу – це усвідомлене бажання підвищити свій імідж і увійти в число лідерів на ринку, що дає додаткові шанси одержати гарантію банку на кредит (позичку); в Україні – прагнення підприємства одержати в законодавчому порядку систему пільг (в оподатковуванні, кредитуванні, інвестуванні, соціальних програмах) [3, с. 524]. Отже, можна констатувати, що екологічний менеджмент має значні перспективи для розвитку, які сприяють забезпеченню природними ресурсами та отриманню прибутку від підвищення ефективності управлінської діяльності.

Видається доцільним спочатку визначити сутність терміну «екологічний менеджмент». Так, згідно з економічним словником, екологічний менеджмент – система управління навколишнім середовищем (система екологічного менеджменту – СЕМ), що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики [2, с. 49–64]. Зауважимо, що на відміну від управління, екологічний менеджмент – це ринково орієнтований механізм, а не інструмент державного управління. Метою екологічного менеджменту є пошук забезпечення найбільш конкурентоздатних рішень у сфері керування природоохоронною діяльністю. Своєю чергою, предметом екологічного менеджменту є природоохоронні та ресурсозберігаючі напрями діяльності підприємства, а також виготовлення продукції або послуг. При цьому, метою екологічного менеджменту є мінімізація негативних впливів діяльності на навколишнє природне середовище [9, с. 440–444].

Щодо термінології у вітчизняній екологічній доктрині поняття «екологічний менеджмент» трактується по-різному, у зв'язку з чим з'явилися певні непорозуміння щодо розмежування цього терміну з поняттям «екологічне управління».

Слід констатувати, що чинне законодавство України про екологічний менеджмент розвинуте недостатньо. Наразі правове регулювання екологічного менеджменту здійснюється в двох напрямках: а) визначення еколого-правового статусу суб'єктів екологічно небезпечної діяльності; б) впровадження систем екологічного менеджменту. Як слушно зазначається в юридичній літературі, істотним недоліком першого напрямку правового регулювання є розкиданість правових приписів щодо здійснення екологічного менеджменту в численних актах екологічного законодавства: у Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Законах України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про охорону атмосферного повітря» та ін. Натомість, кожен із зазначених законів визначає окремі аспекти екологічного менеджменту підприємства, або порядок застосування окремих заходів екологічного менеджменту (статистична екологічна звітність, екологічний облік, інформування, оцінка екологічного впливу тощо). В результаті, така ситуація призводить до неефективності екологічного законодавства України в контексті здійснення екологічного менеджменту підприємств.

Інший напрям правового регулювання – впровадження систем екологічного менеджменту на підприємствах, установах, організаціях. Наразі чинне законодавство України передбачає три форми системи екологічного менеджменту: а) система екологічного менеджменту щодо забезпечення екологічної безпеки підприємств згідно ДСТУ 3273-95. Безпечність промислових підприємств. Загальні положення та вимоги; б) система екологічного менеджменту відповідно до міжнародного стандарту ДСТУ ІСО 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис

елементів і настанови що до їх застосування; в) система екологічного менеджменту, що вмонтована до системи управління якістю згідно міжнародного стандарту ДСТУ ІСО 9001-2001 [4, с. 280]. Слід зазначити, що всі стандарти, що визначають вимоги до систем екологічного менеджменту, мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими до застосування.

Система екологічного менеджменту охоплює такі складники: екологічна служба підприємств, обізнаність персоналу, визначення показників екологічної безпечності та їх нормативів щодо шкідливого джерела екологічної небезпеки, врахування середовища розташування підприємства, рівня його технологій, ресурсоспоживання, оцінка рівня екологічної безпеки, механізм реагування на екологічні аварії, планування заходів екологічної безпеки, постійний контроль за роботою системи, застосування заходів щодо поліпшення роботи системи менеджменту екологічної безпеки.

Незважаючи на те, що державна політика схиляється до надання переваг підприємствам, що впровадили систему екологічного менеджменту, в Україні цей напрямок розвинутий вкрай слабо. Так, система екологічного менеджменту відповідно до цього стандарту передбачає: 1. формування та підтримання екологічної політики підприємства; 2. визначення і виконання вимог екологічного законодавства; 3. наявність організаційної структури екологічного управління; 4. визначення екологічних аспектів діяльності підприємства та вимірювання екологічних показників функціонування системи; 5. розробку екологічних програм для планування екологічних заходів; 6. визначення процедури здійснення екологічно небезпечних робіт; 7. підготовку персоналу для знання процедур системи та ін.

В процесі виробництва підприємство забруднює такі компоненти навколишнього середовища, як: атмосферне повітря, ґрунт, водні об'єкти та біосферу, що призводить до витрат на сплату компенсацій за забруднення окремих об'єктів навколишнього середовища. Слід зауважити, що за сучасних технологій термін «відходи» починає «старіти»: вся сировина, що

надходить на підприємство, так чи інакше має бути використана. При комплексній переробці сировини весь її баланс в обсязі 92–95% від загальної кількості – це напівфабрикати певної кондиції: основна продукція і вторинна сировина, або відходи. В кожному окремому випадку кількість відходів по відношенню до вихідної сировини різна і знаходиться в прямій залежності від глибини її переробки.

Крім того, вбачається, що з метою підвищення ефективності управлінських рішень у сфері екологічного менеджменту доцільно запровадити комплексну систему моніторингу, спрямовану на відстеження і контроль за екологічним станом довкілля. Видається доцільним також розробити державну програму здійснення структурної перебудови та екологізації економіки за інноваційною моделлю.

Таким чином, слід констатувати, що наразі перспективи впровадження і розвитку системи екологічного менеджменту на українських підприємствах є недооціненими. Використання екологічного менеджменту як додаткового інструменту до існуючого екологічного контролю з боку органів державної влади створить умови для оптимального використання ресурсів, вирішить проблеми якості продукції, безпеки персоналу та охорони навколишнього природного середовища, сприятиме розвитку додаткових можливостей для підприємства в цілому, підвищить ефективність менеджменту якості й загальної системи управління.

У контексті наближення екологічного законодавства України до стандартів ЄС у сфері управління (поводження) відходами, на нашу думку, доцільно визначити: а) які саме законодавчі акти ЄС у сфері поводження з відходами будуть найбільш корисними орієнтирами для України, і б) які нормативні акти визначають концепції і підходи, що стосуються ключових термінів та інструментів екологічної політики, що потребують реформування відповідно до урядових політичних документів. Важливо, щоб пропоновані

механізми були спрямовані на вирішення питань, які визначені як пріоритетні самим Урядом України, а не урядами ЄС або третіх країн.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що законодавство України, а також державна політика в сфері екологічного менеджменту потребує вдосконалення. В ході цієї діяльності доцільним є здійснити систематизацію законодавства для розробки злагодженої системи регулювання екологічного менеджменту. Основну увагу при цьому доцільно приділити забезпеченню механізмів і принципів екологічного управління в ЄС, які зможуть допомогти у формуванні правового підґрунтя для проведення аналогічних реформ в Україні.

Література

1. Антонова Т.Л. Адміністративно-правове регулювання поведження з відходами [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 - Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Т.Л. Антонова; кер. роботи О.В. Кузьменко; офіц. опон.: Т.О. Мацелик, А.М. Соцький; Нац. акад. внутр. справ. Київ : [б. в.], 2017. 244 с. С. 40.
2. Білик О.С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах: зміст та сутність поняття // № 12 (106) 2012. Энергосбережение • Энергетика • Энергоаудит. С. 49-64.
3. Васюкова Т.Г. Екологія / Т.Г. Васюкова, О.І. Ярошева. [Підручник]. К.: Конкорд, 2009. 524 с.
4. Галушкіна Т.П. Экономические инструменты экологического менеджмента: теория и практика: Монография. –Одесса: ИПРиЭЭИ НАН Украины, 2000. 280 с.
5. Державна екологічна інспекція у Вінницькій області / Офіційний веб-портал. URL: <http://www.vindei.gov.ua/do-vidoma/vazhlivo-znaty/z->

rochatku-2018-roku-bude-zaboroneno-zaxoronennya-neobroblenix-
robutovix-v%D1%96dxod%D1%96v.html

6. Інституційний розвиток сфери поводження з відходами в Україні: на шляху європейської інтеграції / В.С. Міщенко, В.С. Маковецька, Т.Л. Омеляненко. К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. 192 с.
7. Концепція загальнодержавної програми поводження з відходами (проект) // Український журнал «Економіст». 2012. URL: <http://ua-ekonomist.com/13-konceptsyazagalnoderzhavnoyi-programi-povodzhennya-z-vdhodami.html>
8. Кравченко М.Г. Управління побутовими відходами: європейські вимоги та українські реалії / М.Г. Кравченко // Eurasian Academic Research Journal. 2016. №6. С. 149-157.
9. Огородник М.М., Новак У.П. Тенденції розвитку екологічного Аудиту як інструмента системи екологічного менеджменту // Вісник національного університету «Львівська політехніка». 2009. № 647 (76). С. 440–444.
10. Проблеми права екологічної безпеки : навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова [та ін.]; під заг. ред. М.В. Красної та Р.С. Кіріна; відп. ред. В.І. Андрейцев; МОН України; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро: НГУ, 2016. 575 с.
11. Рівень відповідності законодавства України законодавству ЄС у сфері поводження з побутовими відходами / М.Г. Кравченко // Журнал східноєвропейського права . 2016. №30. С. 35-43
12. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент / В.Ф. Семенов. К.: Лібра, 2004. 407 с.

References

1. Antonova T.L. Administratyvno-pravove rehuliuвання povodzhennia z vidkhodamy [Tekst] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 - Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo / T.L. Antonova; ker. roboty O.V. Kuzmenko; ofits. opon.: T.O. Matselyk, A.M. Sotskyi; Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv : [b. v.], 2017. 244 s. S. 40.
2. Bilyk O.S. Ekologhichnyj menedzhment na promyslovykh pidpryjemstvakh: zmist ta sutnistj ponjattja // No12 (106). 2012. Energhosberezhenye • Energhetyka • Energhoaudyt. S. 49-64.
3. Vasiukova T.H. Ekolohiia / T.H. Vasiukova, O.I. Yarosheva. [Pidruchnyk]. K.: Konkord, 2009. 524 s.
4. Halushkina T.P. Экономыческие инструменты экологыческого менеджмента: теория y praktyka: Monohrafiya. –Odessa: YPRyЭЭY NAN Украны, 2000. 280 s.
5. Derzhavna ekolohichna inspektsiia u Vinnytskii oblasti / Ofitsiinyi veb-portal. URL: <http://www.vindei.gov.ua/do-vidoma/vazhlyvo-znaty/z-pochatku-2018-roku-bude-zaboroneno-zaxoronennya-neobroblenix-pobutovix-v%D1%96dxod%D1%96v.html>
6. Instytutysiinyi rozvytok sfery povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini: na shliakhu yevropeiskoi intehratsii / V.S. Mishchenko, V.S. Makovetska, T.L. Omelianenko. K.: DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy», 2013. 192 s.
7. Kontsepsiia zahalnoderzhavnoi prohramy povodzhennia z vidkhodamy (proekt) // Ukrainskyi zhurnal «Economist». 2012. URL: <http://ua-ekonomist.com/13-koncepcyazagalnoderzhavnoyi-programi-povodzhennya-z-vdhodami.html>
8. Kravchenko M.H. Upravlinnia pobutovymy vidkhodamy: yevropeiski vymohy ta ukrainski realii / M.H. Kravchenko // Eurasian Academic Research Journal. 2016. №6. S. 149-157.

9. Ohorodnyk M.M., Novak U.P. Tendentsii rozvytku ekolohichnoho Audytu yak instrumenta systemy ekolohichnoho menedzhmentu // Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». 2009. № 647 (76). S. 440–444.
10. Problemy prava ekolohichnoi bezpeky : navch. posib. / M.V. Krasnova, H.I. Baliuk, A.H. Bobkova [ta in.]; pid zah. red. M.V. Krasnovoi ta R.S. Kirina; vidp. red. V.I. Andreitsev; MON Ukrainy; Kyiv. nats. un-t, Nats. hirn. un-t. Dnipro: NHU, 2016. 575 s.
11. Riven vidpovidnosti zakonodavstva Ukrainy zakonodavstvu YeS u sferi povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy / M.H. Kravchenko // Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava . 2016. №30. S. 35-43
12. Semenov V.F. Ekolohichnyi menedzhment / V.F. Semenov. K.: Libra, 2004. 407 s.